परीक्षिन्नाटकचक्रम्... १५

卐

।। रक्षा बन्धनम् ।।

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

卐

।। रक्षाबन्धनम् ।।

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

प्रकाशकः —

ओगेटि अच्युतराम शास्त्री एम्. ए.

卐

पुस्तक प्राप्तिस्थलम् —

पं. ओगेटि परीक्षित् शर्मा एम्. ए.

जि ७, शिवकीर्ति, घोरपडी,

पुणे ४११ ००१.

महाराष्ट्र (भारत)

卐

सर्वाधिकाराः —

प्रकाशकायत्ताः

卐

मुद्रकः —

मे. शंकरराव राजहंस आणि कंपनी

२०३८, जान महंमद स्ट्रीट, पुणे ४११ ००१.

महाराष्ट्र (भारत)

।। रक्षाबन्धनम् ।।

श्रावणी पौर्णिमा दिव्या रक्षाबन्धन रूपिणी ।
देशे समैक्यता भावं जनयित्री विराजताम् ।।

(कुमुदिनी कुर्च्यां उपविश्य टेबलोपरि विद्यमान कर्गज पत्रेषु किमपि लिखन्ती आस्ते, टेबुलोपरि उभय पार्श्वत: अनेकानि पुस्तकानि शिखरी भूतानि राजन्ते)

(तत: प्रविशति कादम्बरी)

कादम्बरी — सखि कुमुदिनि सुप्रभातं ते। (इति नमस्करोति)

कुमुदिनी — (उन्नमित शिरस्का) अहो कादम्बरी ! नमस्ते सुप्रभातं। सखि अन्त: प्रविश।

कादम्बरी — (अन्त: प्रविशति, तत्र पार्श्वे विद्यमान कुर्च्यां उपविशति)

कुमुदिनी — सखि ! कादम्बरी प्रभाते कथं मे गृहं समागतासि।

कादम्बरी — हञ्जे, अस्ति कश्चित् वाग्विशेष:।

कुमुदिनी — कोऽयं वाग्विशेष: ?

कादम्बरी — अद्याहं विद्यालयं नागच्छामि।

कुमुदिनी — तां वार्तां कथयितुं समागतासि किं ?

कादम्बरी — हां तां वार्तां कथयितुं समागतास्मि।

कुमुदिनी — को हेतु: विद्यते।

कादम्बरी — अद्य अस्मद् गृहे वयं सर्वे नाटकं द्रष्टुं गच्छाम:।

कुमुदिनी — सर्वं कुटुम्बं गच्छति किम् ?

कादम्बरी — हां सर्वं कुटुम्बं गच्छति।

कुमुदिनी — कुत्र कस्मिन् नाट्यगृहे नाटकं भविष्यति ?

कादम्बरी — अत्रैव सान्निध्ये विद्यमान नाट्यगृहे भविष्यति।

कुमुदिनी — नाटकस्य नाम किं ?

कादम्बरी — नाटकस्य नाम रक्षाबन्धनम्।

कुमुदिनी — श्रावण पौर्णिमायां रक्षाबन्धनमहोत्सवे, अपिच नारिकैळ पौर्णिमायां रक्षाबन्धनं नाम नाटकं प्रयोक्ष्यते। सर्वथा साधु औचित्य पूर्णं भासते।

कादम्बरी — अत्यन्त सुन्दरं नाटकं इति जनश्रुतिः।

कुमुदिनी — कस्यां भाषायां प्रयोक्ष्यते नाटकमेतत्।

कादम्बरी — संस्कृत भाषायाम्।

कुमुदिनी — संस्कृत भाषायां रक्षाबन्धनं नाम नाटकम्।

कादम्बरी — हां रक्षाबन्धनं नाम नाटकम्।

कुमुदिनी — कोऽयं कविः।

कादम्बरी — परीक्षित् शर्मा नाम कविः।

कुमुदिनी — अहो ! गीर्वाण भाषा प्रपञ्चे विख्यातोऽयं कविः।

कादम्बरी — अयं कविः विंशतितमे शताब्दे संस्कृत भाषायां ललित गीत लहरी नाम गेयकाव्यं, विंशति सर्गात्मकं यशोधरा नाम महाकाव्यं, अभिनव गीतरामायणं अपिच सप्तत्रिंशति संख्यापरिमित नाटकचक्रं च विलिखितवान। अस्य कवेः गीर्वाण गेयचक्रवर्तीति नामान्तरमपि विद्यते। परीक्षिन्नाटकचक्रात् गृहीतमेतत् रक्षाबन्धनं नाम नाटकं।

कुमुदिनी — एतन्नाटकं पौराणिकं किम् ?

कादम्बरी — पौराणिकं नहि, किन्तु चारित्र्यात्मकम् नाटकम्।

कुमुदिनी — ममापि द्रष्टुं नाटकमेतत् इच्छा भवति। भवत्या सार्धं अहमपि आगच्छेयम्।

कादम्बरी — मम अतीव परमानन्दः यतः त्वमपि शालां अगत्वा मया सार्धं नाटकं द्रष्टुं समागच्छसि इति। पाठशालागमनादपि नाटक प्रेक्षणमेव वरं भवति सर्वेषां, आधुनिकेषु दिवशेषु। एहि गच्छावः। (इति निष्क्रान्तौ)

(यवनिका पतति)

(एकस्मिन् उद्याने रजनी—सखीभिः गायन्ती नृत्यन्ती आस्ते)

गीतम् (मालकौंस रागे)

एहि एहि चन्द्र भोः माविभेही चन्द्र भोः
उदय शिखर हिण्डमान चारु चन्द्र भोः
यामिनी चुम्बनेन रागि चन्द्र भोः १

तारकलिकेलिलोल पाण्डु चन्द्र भोः
विभावरी कर्णकुण्डलायमान पूर्ण चन्द्र भोः
कुमुद कामिनी विलास लोलमत्त चन्द्र भोः
गगनसरसि क्रीडमान राजचन्द्र भोः २

तावकीन रश्मिरूप रूपकावयम्
मधुर भाव हास ललित लासिका वयम्
हावभाव मधुर नटन शिक्षित वयम्
चतुर वृत्त गान चरण पाटवा वयम् ३

सान्ध्यराग चित्रिताः कपोल पालिकाः
मधुर हसन कुसुन पुञ्ज चित्र भूषिताः
शारदाभ्र शुभ्र वयन चारु मण्डिताः
भूतले नितान्त ललित हसन जीविताः ४

अनङ्ग रङ्ग विविध चारु बन्ध पाटवाः
ईक्षणेन तरुण हृदय भावग्राहिकाः
मन्दयान चित्त जात भाव चालकाः
भावसून निचय दान पुष्प लविकाः ५

(गायन समये प्रविशति अलक्ष्येन्द्रः)

अलक्ष्येन्द्रः — (रजनीं दृष्ट्वा आत्मगतम्) कैषा भूलोक सुन्दरी ? किमेषा स्वर्गादवतार उत नाकलोकात् अविर्भूता ? गायन पद्धतिः गन्धर्व गानोपयिता। भवतुनाम तस्याः समीपं गत्वा तामेव पृच्छेयम्। (इति गत्वा) अयि सुन्दरि कासि त्वम् ?

रजनी — (ससंभ्रमं) अहं पारसीया भारतवर्षे निवसामि। (सखीः विलोक्य) सख्यः यूयं गच्छथ। (सर्वाः सख्यः गच्छन्ति) अयि भोः भवान् कोऽस्ति ?

अलक्ष्येन्द्रः — अहं ग्रीस् देशीयः। सर्वं भूतलयं जिगीषामि। ग्रीस् देशादारभ्य मार्गमध्ये विद्यमान सर्व राज्य मण्डलानि विजित्य अधुना भारत वर्षे सिन्धु प्रान्तमागतोऽहम्।

रजनी — भवान् जगज्जेता भवितुमिच्छति।

अलक्ष्येन्द्र — हां सत्यमेव इच्छामि

रजनी — तर्हि भारतवर्षं किमर्थमागतोऽसि ?

अलक्ष्येन्द्र — अयं भारतवर्षः भूतलस्वर्गः। अत्र सर्व शास्त्राणि वृद्धि गतानीति श्रावं श्रावं भारतवर्षं प्रयुध्य स्वायत्तं कर्तुं समागतोऽस्मि।

रजनी — (विहस्य) किं भारतवर्षं भवान् जिगीषति।

अलक्ष्येन्द्र — तरुणि अत्र हसितस्य कारणं किं विद्यते ? हां सत्यमे-वाहं भारतवर्षं जेतुमिच्छामि।

रजनी — तत् असाध्यं भवति ते इति हसामि।

अलक्ष्येन्द्रः — तरुणि मम अजेयं भूतले न किमपि विद्यते।

रजनी — त्वं अत्याशावान् मा भव। अयं देशः सर्वथा शक्तिसंपन्नः।

अलक्ष्यंद्रः — अत्र कोऽयं राजा।

रजनी — भारतवर्षे बहवः राजानः सन्ति।

अलक्ष्येन्द्र — अत्र सिन्धुनदी प्रान्ते पंजाब प्रदेशे कोऽयं राजा इति मे प्रश्नः।

रजनी — अत्र पुरुषोत्तमः राजा अस्ति। सः सत्यमेव पुरुषोत्तमः। तं जेतुं हरिणापि हरेणापि न शक्यते।

अलक्ष्येन्द्रः — तरुणि, त्वं तथा मावद। त्वं न जानासि मम भुज पराक्रमं।

रजनी — अहं जानामि ते भुजपराक्रमं।

अलक्ष्येन्द्रः — भवती कथं जानाति मे भुजपराक्रमं।

रजनी — प्रथम दर्शनेनैव सर्वमपि अवगतं मे। ते रूपमेव तव महिमानं व्याचष्टे।

अलक्ष्येन्द्रः — (किंचित् तस्याः समीपं आगत्य) अहं सर्वं धरत्रीं जेतुमिच्छामि। किन्तु भवती मां जेतुं इच्छति। प्रथमदर्शनेनैव मां अवगतासि भवति।

रजनी — हां सत्यमेव अहं त्वां जेष्यामि। अहं त्वां कामये।

अलक्ष्येन्द्रः — अहमपि त्वां कामये। भवती अयस्कान्तोऽस्ति। अहं अयोमयः।

रजनी — एहि मत्सकाशं देहि गाढालिङ्गनम्।

अलक्ष्येन्द्रः — मा त्वरस्व ते गाढालिङ्गनं दास्यामि। प्रथमतः त्वं कथय मम हस्ते अस्य राज्ञः पराजयः कथं भविष्यति।

रजनी — (किंचित् विचकिता) तत् कथयितुमहं असमर्थास्मि।

अलक्ष्येन्द्र—तथा यदि, अहमपि गाढालिङ्गनं दातुं असमर्थः। आवयोः प्रेम निष्फलं भविष्यति।

रजनी — तथा यदि भवति, अहं समालोच्य ते सहायं करिष्यामि।

रजनी — तथैव भवतु। भारत देश स्वाधीनानंतरं अहं भारतस्य राजा त्वं राज्ञीच भवितारौ।

अलक्ष्येन्द्रः — समयमनुसृत्य यथा योग्यं सर्वमहं करिष्ये।

अलक्ष्येन्द्रः — भारतवर्षे कति प्रदेशाः वर्तन्ते साकल्येन निवेदय। तत्र सर्वेऽपि राजानः पराक्रमिनः राजन्ते किम्?

रजनी — भारतवर्षं प्रति त्वं किमपि मावद। तुभ्यं यद् रोचते तत् कुरुष्व। नाहं समर्था भारतमुद्दिश्य कथयितुं। इयं भूमिः षट्पञ्चति प्रदेशैः संकीर्णा सुबद्धा प्रतिभाति। इयं अष्टैश्वर्याणां आकरः। अत्र राजानः सहस्र भानु प्रतीकाः। अहं त्वां चकमे। तस्मात् त्वदर्थं यत् मया आचरणीयं विद्यते तदेव कर्तुं शक्ताऽस्मि।

अलक्ष्येन्द्रः — सत्यं त्वं मे जीवनदात्री प्रेयसी संजाता। (इति तस्या स्कन्धोपरि हस्तौनिक्षिप्य किंचित् स्वसमीपं गृहीत्वा) प्रेयसि तदेवालं। त्वं सर्वथा मम सहायं कुरु तदैव ते मम गाढालिङ्गनं उपायनमिव दास्यामि। पुनः समागमनाय, पुनः दर्शनाय शुभरजनी भूयात्। (इति निर्गच्छति)

रजनी — तवेयं रजनी शुभं कुर्यात्। (इति तं हस्तसंज्ञया प्रेषयति)

(इति द्वावपि गच्छतः)

(यवनिका पतति)

* * *

द्वितीयं दृश्यम्

(आरस्तु सिंहासने उपविशति ततः प्रविशति अलक्ष्येन्द्रः)

अलक्ष्येन्द्रः — (प्रविश्य नमस्करोति ग्रीसदेशीय पद्धत्यां)

आरस्तु — विजयी भव। (इति हस्तमुद्यम्क आशिषः ददाति)

अलक्ष्येन्द्रः — गुरो, अहं अद्य प्रभृति पुनः जैत्रयात्रार्थं जिगमिषामि।

आरस्तु — त्वं जगज्जेता नूनं भविता।

अलक्ष्येन्द्रः—भवतां आशीर्वचनबलेन अहं अवश्यं जगज्जेता भविता।

आरस्तु — आशिषः सन्त्येव। किन्तु मानसिक निग्रहः अपेक्षितव्यः।

अलक्ष्येन्द्रः — भवतां आशयः कः उपदिशन्तु।

आरस्तु — पुरुषः यदि जितेन्द्रियः भवति तर्हि सः सर्वशक्तिमान् भविष्यति।

अलक्ष्येन्द्रः — ततः।

आरस्तु — शृणु। पुरुषः अज्य घटोपमः।

अलक्ष्येन्द्र — ततः।

आरस्तु — अङ्गना अग्निः।

अलक्ष्येन्द्रः — ततः।

आरस्तु — द्वयोः सन्निहितसंबन्धः मा भूयात्।

अलक्ष्येन्द्रः — यदि भवेत्।

आरस्तु — सृष्टिकर्तापि स्वीय सृष्टयां पुत्रिकायामपि कामुकः इव प्रवर्तिष्यति।

अलक्ष्येन्द्रः — तथा भविष्यति किम्?

आरस्तु — अरे वत्स त्वं न जानासि। स्त्रीशक्तिः पुरुषं बलहीनं करोति जगति।

अलक्ष्येन्द्रः — गुरो स्त्रीपुरुष संयोगादेव सृष्टिः भवति।

आरस्तु — तत् सत्यमेव। किन्तु जगज्जेतॄणां स्त्रीसहवासः अयोग्यः इति मे आदेशः।

अलक्ष्येन्द्रः — ततः।

आरस्तु — यदि पुरुषः स्त्रीलंपटो भवति तर्हि सः निर्बलः भविष्यति। तदा सः योद्धा भवितुं नार्हति। सः निर्वीर्यः भविष्यति। निर्वीर्ये सकल-व्याधयः तं परिवेष्टन्ति।

अलक्ष्येन्द्रः — किं कर्तव्यं मया आदिशन्तु भवन्तः।

आरस्तु — कुत्रापि स्त्रीसम्बन्धः मा भूयात् तव जैत्रयात्रायाम्।

अलक्ष्येन्द्रः — एतादृशी भावना असहजा भवति। यतः जगति सर्वं स्त्रीपुरुष शक्तिसमुद्भूतम्।

आरस्तु — निग्रही, जेता, क्षणिक सुखासक्तः मा भूयात्। सः सर्वदा शाश्वत सुखाय प्रयतनीयः भवति।

अलक्ष्येन्द्रः — स्त्रीलोलुपत्वं अलक्ष्येन्द्राणां पतनकारणं भवतीति भवतां अभिप्रायः।

आरस्तु — हां सत्यमेव। जितेन्द्रियत्वेन जेता बलसम्पन्नः बुद्धिमान् भविष्यति। राज्य काङ्क्षिणां कान्तानुसरणं अयोग्यं भवति।

अलक्ष्येन्द्रः — राजकीयेषु कामिन्यः सहायभूताः भविष्यन्ति।

आरस्तु — ताः केवलं राज्यपतनस्यापि कारणं भवंति।

अलक्ष्येन्द्रः — अधुना मया किं कर्तव्यं आदिशन्तु भवन्तः।

आरस्तु — स्त्रीसम्बन्धः पुरुषस्य अनावश्यकः। सः संबन्धः असहजः।

अलक्ष्येन्द्रः — सर्वं प्राणिनां कामना भवति खलु।

आरस्तु — भवति चेत् जातु केवलं संभोगः कर्तव्यः।

अलक्ष्येन्द्रः — यदि सः असंतृप्तः भवति तेन सम्भोगेन किं कर्तव्यम्?

आरस्तु — जगति ऋतुचक्रमनुसृत्य संभोगः कर्तव्यः।

अलक्ष्येन्द्रः — तदापि सः असंतृप्तः भवति चेत्।

आरस्तु — स्मशाने अग्निं परिकल्प्य रमणं योग्यं भवति।

अलक्ष्येन्द्रः — मरणमेव योग्यं इति भवतां अभिप्रायः किम्?

आरस्तु — हां अयमेव मे अभिप्रायः :

अलक्ष्येन्द्रः — शृङ्गार वीररसयोः अत्यन्त सन्निहित संबन्धः विद्यते खलु जगति।

आरस्तु — भवतु नाम। तस्यार्थः अयं। यावदपेक्ष्यते तावदेव अनुभोक्तव्यः। किंतु मा लोलुपत्वं लंपटत्वं च भूयात् इति मे निदेशः।

अलक्ष्येन्द्रः — प्रभो उन्मीलितं मे लोचनद्वयम्। अहं अधुना जैत्र यात्रार्थं गच्छामि। पुनः कदा प्रत्यागच्छेयं नाहं जाने। आशिषः दीयन्ताम्। (इति प्रत्यालीढ पादः भवति)

आरस्तु — वत्स निरामयः जैत्रयात्रां सफली कुरुष्व। (इति हस्त-मुद्यम्य आशीर्वादान् ददाति)

अलक्ष्येन्द्रः — (गच्छति)

(यवनिका पतति)

* * *

तृतीयं दृश्यम्

(नेपथ्ये)

काश्मीर गीतम् (पहाडी रागे)

पुलकितगात्र भारतपुत्र शृणु रे। निर्मल पावन चरितं काश्मीरम्।
स्मर रे नित्यं शीर्षक भूतम्। भव्यं भारत नन्दनवन काश्मीरम्॥ ध्रु.

कुङ्कुम चन्दन कुन्दन चम्पक। कुडमल मञ्जुल मन्दारं काश्मीरम्।
भारतयोषा शीर्षक सिन्दूरम्। विद्या केन्द्रं नन्दनवन काश्मीरम्॥ १

श्यामल शाद्वल कोमल पल्लव। भासारञ्जित वासवचापं काश्मीरम्।
सुस्वर पाठन बहुविध संकुल। निर्गत पावन वेदालापं काश्मीरम्॥ २

कोकिल कूजन केकी केका नर्तन। चञ्चल बम्भर झंकारं काश्मीरम्।
निर्झर शीतल शीकर सिञ्चित। मल्ली सूनस्मेरं काश्मीरम्॥ ३

अम्बर चुम्बि हिमाचल शृङ्गक ।
सन्ध्या नर्तन पशुपति ताण्डव घोषण पूतं काश्मीरम् ।
निर्झरमण्डल भूतल कल्पित
ऋतुगण चित्रित सुखमय देशं काश्मीरम् ।। ४

(अम्भिराजस्य स्वसा तारा विचारयन्ती मञ्चे उपविष्टा अस्ति। ततः प्रविशति अम्भि राजा सहर्षम्)

अम्भी — स्वसः किं शृतं त्वया ?

तारा — किं श्रवणीयं विद्यते ?

अम्भी — विद्यते महत् श्रवणीयम् ।

तारा — कथय ।

अम्भी — ग्रीस्देशात् अलक्ष्येन्द्रोनाम महाप्रतापवान् योद्धा समागतः।

तारा — (आश्चर्येण) ग्रीस्देशात् योद्धा समागतः ।

अम्भी — हां ग्रीस् देशात् । सः अतीव बल पराक्रमोपेतः ।

तारा — सः किमर्थमागतः भारतवर्षम् ।

अम्भी — योद्धुं समागतः ।

तारा — केन सार्थम् ।

अम्भी — पुरुषोत्तमचक्रवर्तीना सार्थम् ।

तारा — (विचकिता) किमर्थम्)

अम्भी — भारतं जेतुम् ।

तारा — भारतं जेतुम् ?

अम्भी — हां सर्वभारतं जेतुं समागतः ।

तारा — सः कथं भारतं जेष्यति ।

अम्भी — युद्धेन ।

तारा — तस्य भारतं अजय्यं भवति ।

अम्भी — कथं तस्य अजय्यं भवति। सः योद्धा। ग्रीसदेशादारभ्य भारतपर्यन्तं विद्यमान सर्वं देशान् विजित्य अधुना पेषावर्पर्यन्तं समागतः।

तारा — अहो (साशङ्कम्) सोऽयं वृत्तान्तः तव कर्णपथं कथं समागतः।

अम्भी — अहं स्वयं तेन सार्धं सल्लापमकरवम्।

तारा — तेन सार्धं त्वं किमर्थं भाषणमकरोः।

अम्भी — स्वसः त्वं न जानासि वर्तमान परिस्थितिमुद्दिश्य।

तारा — वर्तमान परिस्थितिमुद्दिश्य त्वं किं जानासि कथय।

अम्भी — भगिनि, अलक्ष्येन्द्रः महायोद्धा, अयं अवश्यं विनायासं पुरुषोत्तम चक्रवर्तिनं जेष्यति।

तारा — ततस्ततः।

अम्भी — सर्वं भारतं सः स्वीयं करिष्यति।

तारा — अहो ततस्ततः।

अम्भी — अस्य विशाल भारत देशस्य प्रशासनाय सः अलक्ष्येन्द्रः मां नियुज्य स्वदेश तिरोगमनं करिष्यति।

तारा — ततस्ततः।

अम्भी — तदाहं भारत चक्रवर्ती भवेयम्। त्वं मे स्वसा, तदा येनकेनापि महाराजेन विवाहिता सर्वभोगाननुभोक्ष्यसि इति मदीया भावना अस्ति।

तारा — त्वं शत्रूणामाकं हस्तमेलनं विधाय देशद्रोहं कर्तुमीहसे। तत् अयोग्यं अयुक्तं च भारतीयानां। त्वं यदि शत्रूव्यूहे पतिष्यसि तर्हि पुनः ते जीवनं असंभवं भविष्यति। तस्मात् स्वार्थाय त्वं तथा मा व्यवहर। राजा पुरुषोत्तमः सत्यं पुरुषोत्तमः। स एव भारत देशरक्षकः भवति, न अस्मादृशाः क्षुद्रजन्तवः भवितुमर्हन्ति। तस्मात् त्वं तादृशं वातहर्म्यं निर्माणं विसृज। यत् ते कर्तव्यं विद्यते तदेव त्वं कुरु।

अम्भी — स्वसः नाहं काङ्क्षे त्वदीय नीतयः। त्वं न जानासि राजनीतिम्।

तारा — अरे सहोदर, त्वं अत्याशा पूरितोऽसि। त्वं न किमपि कर्तुं समर्थो भवसि। तस्मात् त्वं देशद्रोहं कर्तुं व्यवसितोऽसि। भ्रातः देशद्रोहापेक्षया आत्महत्या परमोत्तमा। तस्मात् त्वं उत्तमां स्थितिं भजस्व।

अम्भी — कासि त्वं मम निश्चयात् मां चालयितुं?

तारा — अहं ते स्वसा, देशभक्ता, पुरुषोत्तमस्य पादरजोऽद्वाहिनी।

अम्भी — त्वं मे स्वसा भूत्वा मम विद्रोहं चिकीर्षसि।

तारा — अरे महान्तः योद्धारः गताः, महाराजानः निर्गताः, महाचक्रवर्तिनः पञ्चत्वं गताः किन्तु भारतं अखण्डितं भाति पूर्ववत्, देवतेयं भूमिः। इयं निर्जरा। एतस्य भारतस्य कदापि नाशनं न भवति। परदेशात् समागताः शत्रवः न किमपि करिष्यन्ति भारतम्। किन्तु स्वार्थपरायणाः त्वादृशाः अन्तश्शत्रवः मिलित्वा भारतं स्मशानं कर्तुं प्रयतन्ते। तस्मात् अहं त्वां नीतिमुपदिशामि।

अम्भी — न मे रोचते तव बोधना।

तारा — सोदर त्वं ऋणोऽस्मि। ऋण बाधितऽनां औषधं हितकरं रुचिकरं न भवति। किन्तु वैद्यस्य आदेशेन स्वास्थ्यै अवश्यं ग्राह्यं भवति।

अम्भी — शृणु तारे। अहं योद्धा राजपुत्रः। नीतिज्ञः धर्मवेत्ता। जानाम्यहं सामदान भेद दण्डोपायान्। तस्मात् कारणात् अलक्ष्येन्द्रेण साकं मिलित्वा सर्वं भारतीय चरितं तस्मै निवेद्य तस्मै उपकारं विधाय भारते महाराजा भवितुमिच्छामि। अधुना विद्यमान पद्मव्यूहे त्वं अत्र स्थातुं नार्हसि। अपेहि त्वं अस्मात् गेहात्, इदं ते योग्य न भवति। (इति तां भर्त्सयति)

तारा — एतावत्पर्यन्तं त्वं मे सहादरः असि। अधुना त्वं दुरोदरोऽसि त्वं मां तव गृहात् निष्कासितुं समर्थोऽसि, न किन्तु भारत राष्ट्रात्। अहं सपदं गत्वा पुरुषोत्तमचरण सान्निध्ये निवसिष्यामि। शृणु, यदि त्वं जेष्यसि अस्मिन् व्यूहे, उत अहं जेष्यामि पश्येयम्। (इति चलं स्वीय वस्त्रादिकं ग्रन्थिं विधाय स्वीय कक्षायां निक्षिप्य रोषेण निर्गच्छति)

अम्भिः — अधुना मम अन्तरायः निर्गतः। अवश्यं अलक्ष्येन्द्रेण साकं अहं निवसेयं। अहं भाविभारतचक्रवर्ती। (इति श्मश्रुसंमार्ज्यं अट्टहासं विधाय निर्गच्छति)

(यवनिका पतति)

* * *

चतुर्थं दृश्यम्

(पुरुषोत्तमसभा, पुरुषोत्तमः सिंहासने उपविष्टः अस्ति, अमात्यः पार्श्वभागे उपविष्ठः भवति)

पुरुषोत्तमः — अयि अमात्य, किं हिमाचल प्रदेशीयाः काश्मीरीयाः पेषावरदेशीयाः राज्यपालने सुखं निवसन्ति ?

अमात्यः — हां महाराज। सर्वे ससुखं निवसन्तीति वार्ताः समायान्ति। पेषावरप्रान्तीयः राजा अम्भि प्रजाभ्यः सहकारं न ददातीति वार्ताहराः कथयन्ति।

पुरुषोत्तमः — अपि च शृतं मया भवतां वदनारविन्दात् यत् ग्रीस् देशात् अलक्ष्येन्द्रः इति कश्चन योद्धा वसुधातलं जेतुं समागतः इति तेन साकं हस्तमेलनं अम्भिना कृतमिति।

अमात्यः — देव तस्मात् अयं राजा अम्भिः अस्माभिः निगृहीतव्यः इति। मया एतदपि शृतं यत् तत्र अस्मदीय पालना भवितव्या इति च प्रजानां आग्रहः।

पुरुषोत्तमः — तेन साकं विरोधः अधुना युद्धाय कारणं भविष्यति। तस्मै पेषावरप्रान्तः अतीव रोचते इति कृत्वा अपिच अयं विश्वसनीयः इति च मत्वा तं तत्रैव प्राहिणम्।

अमात्यः — महाराज सः एषु दिवसेषु अविश्वासपात्रः भवति तस्मात् तं पदच्युतं कर्तव्यमिति मे विज्ञप्तिः।

पुरुषोत्तमः — अमात्यशेखर, जानामि ते अभिप्रायम्। किन्तु सर्वस्यापि समयसीमा विद्यते। समयं विलोक्य सर्वमपि साधु समाचरणीयं इति भवन्तः जानन्त्येव।

अमात्यः — अस्मिन् विषये विचारणीयः अंशः न कोऽपि विद्यते। यत् भवद्भ्यः रोचते तत् अनुपदमेव कुर्वन्तु भवन्तः।

(ततः प्रविशति वार्ताहरः)

वार्ताहरः — (नामित पूर्वकायः नमस्कृत्य) महाराज पेषावर प्रदेशीयराजा अम्भिः ग्रीस् देशादागतस्य अलक्ष्येन्द्रस्य सहायार्थं अकरणीयं, अवचनीयं कथयतीति, तेन सार्धं भारतं जेतुं प्रयतते इति किंवदन्ती प्रचलति।

पुरुषोत्तमः — त्वं गच्छ।

वार्ताहरः — नमांसि (इति नामितपूर्वकायः अर्धवृतः निर्गच्छति)

पुरुषोत्तमः — अमात्यवर्यं शत्रुं महान्तोऽपि न शेषयन्ति। अयं एकदा मे आप्तमित्रं अभूत्। अधुना शत्रुः संजातः देशद्रोहार्थं। अयं मित्रद्रोही जातः। मित्रद्रोहः प्रथम सोपानः देशविनाशाय।

अमात्यः — महाराज, तत् सत्यं यदुदीरितम्। पदधराणां मित्रद्रोहे: देशद्रोहः इति तरतम भावना न विद्यते। ते स्वार्थाय अनाचरणीय मपि, स्ववंशनाशनं कर्तुमपि पूर्वापरसन्दर्भं न विचारयन्ति। ते पदधारणाय स्वीय पुत्रमपि घ्नन्ति।

पुरुषोत्तमः — मित्रद्रोहापेक्षया देशद्रोहापेक्षया च तादृशानां अनुपदं मरणमेव योग्यं भवति। शत्रुः जगज्जिगीषया समागतः। तमुद्दिश्य न किमपि निवेदयमास मह्यं, सराजा अम्भिः। तेन साकं मन्त्रयित्वा भारतं जिगीषति।

अमात्यः — अधुना यदि अलक्ष्येन्द्रः अम्भिसहायेन भारतं जेतुं अन्तः प्रविशेत् तदा किं कर्तव्यम्।

पुरुषोत्तमः — अमात्यवर्य भवानपि एवं वदति। भवतां भाषणं शृत्वा मम आश्चर्यं भवति।

अमात्यः — प्रभो, सः न किमपि करिष्यति, जानाम्यहम्। किन्तु जयापजयौ निर्णेतुं कष्टं भवति। सर्वं दैवाधीनं इति वदामि।

पुरुषोत्तमः — अमात्य "दैवं विहाय कुरु पौरुषमात्म शकत्या" शृणु महामात्य, अधुना अहं कथयामि। एकः अलक्ष्येन्द्रः नहि, अलक्ष्येन्द्राणां सहस्रमपि भारतं न किमपि करिष्यति, यावत्पर्यन्तं पुरुषोत्तमः जीवन्, आस्ते तावत्पर्यन्तं। ततः चिन्ता न कार्या। यदि सः मां जित्वा अन्तः प्रविशेत् अन्ये चक्रवर्तिनः तं जीवन्तं समाधिं करिष्यन्ति। भारतराष्ट्रं सुलभगृहीतं न भवति परेषाम्।

अमात्यः — महाराज प्रागेव युद्धाय सर्वसन्नाहान् कृत्वा यं यं यत्र स्थापनीयं, त तं तत्र संस्थाप्य, सर्वमपि सुव्यवस्थायां विराजमानं विलोक्य भवद्भ्यः निवेदयितुं समागतोऽस्मि।

पुरुषोत्तमः — सर्वं सैन्यं जागृदवस्थायां वर्तनीयमिति नदीप्रदेशाः, पर्वतप्रदेशाश्च सहस्राक्षित्वेन द्रष्टव्याः इति समादिशतु सर्वान् भवान्। गज रथतुरगपदातीनां चमूः जागृदवस्थायां स्थातव्या इतिआदिशतु भवान्।

(ततः प्रविशति वार्ताहरः)

वार्ताहरः — महाराज अलक्ष्येन्द्रस्य सेनानी भवतः द्रष्टुं द्वारि तिष्ठति। तेनेदं सन्देशपत्रं दत्तम्। (इति पत्रं अमात्याय ददाति)

अमात्यः — पत्रं गृह्णाति)

पुरुषोत्तमः — अमात्यवर्य पत्रं वाचयतु।

अमात्यः — (पत्रं प्रसार्य पठति)

परमपवित्र भारतवर्षे विराजमानाः गौरवनीय अपिच माननीय सिन्धु प्रान्तपालकाः पुरुषोत्तमराजानः भवतां समस्त सन्मङ्गलानि भवन्तु इत्यहं ग्रीस् देशादागतः अलक्ष्येन्द्रनामकः वार्तयामि। अहं भारतवर्षं द्रष्टुं समागतोऽस्मि : दुर्दैववशात् अहं भवतः द्रष्टुं अशक्तः अभवम्। अयं सेनानी

मम स्थानापन्नः भवति। अयं सेनानी मन्मुखेन भवतः दिदृक्षति। भवन्तः तस्मै यथा संदर्भं मार्गदर्शनं करिष्यन्तीति आशासे।

एवं

यौद्धा अलक्ष्येन्द्रः।

पुरुषोत्तमः — ओं विदितं सर्वं। अरे वार्ताहर, द्वारि विद्यमानं सेनापतिं अन्तः प्रवेशय।

वार्ताहरः — यथाज्ञापयति देवः। (इति अर्थवृतः निर्गच्छति)

(ततः प्रविशति सेपापतिरूपेण अलक्ष्येन्द्रः, ततः नमस्करोति राजानं ग्रीस् देशीयपद्धत्या)

पुरुषोत्तमः — अयि अलक्ष्येन्द्र सेनापते भवतामहं स्वागतं व्याहरामि।

सेनानी — महाराज धन्यवादान् वितरामि। (इति दक्षस्थित्यां कथयति)

पुरुषोत्तमः — सेनापते भवतः राजा, भारतवर्षं किमर्थमागतः।

सेनानी — राजन् अस्मदीय राजा अलक्ष्येन्द्रः भारतं द्रष्टुं समागतः।

पुरुषोत्तमः — भारतं द्रष्टुं समागतः उत जेतुं समागतः।

सेनानी — (चकितो भूत्वा) द्रष्टुमेव समागतः।

पुरुषोत्तमः — अयं मे महान् संतोषः यतः बहादूरात् भारतदेशं श्राव श्रावं द्रष्टुं समागतः इति। सर्वस्यापि सर्वं द्रष्टुं अधिकारः विद्यते जगति।

सेनानी — भवतां भारत दर्शनेन मे राज्ञः महान् आनन्दः संजातः।

पुरुषोत्तमः — अयं भारतवर्षः सर्वेषां वस्तु संग्रहालयः जातः। अयं देशः सर्वेषां धर्मशाला भवति।

सेनानी — भारतीयाः धर्मपरायणाः सौहार्दं काङ्क्षणश्च इति सर्वेषां ज्ञातोऽयं वृत्तान्तः।

पुरुषोत्तमः — तथेति मत्वा सर्वे परदेशीयाः भारतीयान् स्वार्थाय समुपयुञ्जन्ति।

सेनानी — भारतीयाः वचनपरिपालनार्थं प्राणानपि त्यक्ष्यन्ति। तेषां एतादृशी परम्परा विद्यते।

पुरुषोत्तमः — भारतीयाः अतिथिसत्कारे निरताः इति मत्वा परदेशीयाः अस्य देशस्य सुवर्णरजतरत्नादीन् स्वदेशं नेतुं प्रयतन्ते। भारतीय धर्मं नाशनं विधाय भारतीयान् निर्बलान् विदधातुं प्रयतन्ते परदेशीयाः।

सेनानी — भारत चक्रवर्तिनां भाषणं अलक्ष्येन्द्राणां अवमानस्पदं भवति।

पुरुषोत्तमः — वयं जानीमः अत्र समक्षं सेनापतिं नहि किन्तु स्वय सेनापतिरूपे विद्यमानान् अलक्ष्येन्द्रान् पश्यामः इति।

सेनानी — (साश्चर्यं) महाराज कथं भवन्तः जानन्ति।

पुरुषोत्तमः — (विहस्य) भारतीयाः सुनिशित प्रज्ञावन्तः। ते चारेक्षणाः सन्ति। अस्माकं क्रौर्यं नास्ति। किन्तु पराक्रमः विद्यते। भारतीयाः परेषां जृम्भणेन तेषां उदरस्थं सर्वं जानन्ति।

सेनानी — भवतां कुशाग्र बुद्धिः अस्मान् आश्चर्यं पारवश्यान् चक्रे। (इति कृत्रिम श्मश्रुं अपनयति)

पुरुषोत्तमः — भवन्तः अस्मान् न वञ्चयिष्यन्ति। अत्र युष्माकं न कापि भीतिः विद्यते, युष्मान् प्रापयितुं अस्मदीया सेना सहायं करिष्यति।

सेनानी — भारतीयाः शत्रुमपि मित्रवत् पश्यन्ति।

पुरुषोत्तमः — सः तेषां जन्मतः संक्रामित भावः। गच्छतु भवान्।

सेनानी — महाराज आवयोः समागमः कदा कुत्र पुनः भविष्यति।

पुरुषोत्तमः — आवयोः समागमः पुनः रणाङ्गणे भविष्यति।

सेनानी — (ग्रीस् देशीय पद्धत्या प्रत्यालीढपादः नमस्कृत्य निर्गच्छति)

पुरुषोत्तमः — (घण्टां नादयति, ततः प्रविशतः भटौ, तौ कथयति राजा) सेनापतिरूपे समागतं अलक्ष्येन्द्र अतिथिं ओदकान्तं संप्रेष्य समागच्छताम्।

भटौ — (नामितपूर्वकायौ अर्थवृतौ अलक्ष्येन्द्रेण साकं गच्छतः)

पुरुषोत्तमः — (निश्वस्य विचारयन् इतस्ततः चरति हस्तौ पार्श्वं भागे बध्वा)

(यवनिका पतति)

* * *

पंचमं दृश्यम्

(उद्यानवाटिकायां रजनी अलक्ष्येन्द्रश्च)

अलक्ष्येन्द्रः — रजनि त्वामेवाहं दिवारात्रं चिन्तयामि। भवती भुज लताभ्यां मां आलिङ्गनं करोतु।

रजनी — तमाल वृक्षोऽपमितं त्वां अहं मम भुजलताभ्यां: यथा सुखं अलिङ्गनं करिष्यामि। (इति तस्य समीपं गच्छति)

अलक्ष्येन्द्रः — रजनि, स्तब्ध। किं त्वं मम सहायं करिष्यसि ?

रजनी — कीदृशोऽयं सहायः विद्यते।

अलक्ष्येन्द्रः — भवती पुरुषोत्तमस्य राजनीतिचतुरतां तस्य सक्षमाधिकारतां मे कथयतु, यस्मादहं सुखेन युद्धे जितः भविष्यामि।

रजनी — नाहं जाने तस्य सक्षमपालनत्वं, किंतु अहं तं एवं विचारयिष्यामि।

अलक्ष्येन्द्रः — (सकौतुकम्) कासा ते विचारधारा।

रजनी — अस्यां श्रावण पौर्णिमास्यां रक्षाबन्धन महोत्सवः भविष्यति।

अलक्ष्येन्द्रः — कोवा तस्य अर्थः।

रजनी — शृणु, यदा तस्यां पौर्णिमास्यां स्वसा सोदरस्य हस्ते रक्षाबन्धनं करोति तदा सोदरस्य कर्तव्यं भगिनी संरक्षणं, तस्याः अभिलाषा पूरणं च इति भारतीय साम्प्रदायः।

अलक्ष्येन्द्रः — तस्मात् त्वया किं क्रियते।

रजनी — अहं तस्मिन् दिवसे महाराजपुरुषोत्तमस्य समीपं गत्वा तस्य हस्ते रक्षाबन्धनं विधाय अहं तं विचारयेयं; अयि भोः अहं अधुना ते स्वसा, मम रक्षणा त्वया कर्तव्या इति।

अलक्ष्येन्द्रः — ततस्ततः।

रजनी — तदा महाराजः का ते कामना कथयस्व। अहं अनुपदं पूरयेयं इति मां विचारयिष्यति।

अलक्ष्येन्द्रः — ततस्ततः।

रजनी — तदाहं जलक्ष्येन्द्रं कामयामीति, तं भवान् युद्धे माजहि इति राजानं प्रक्ष्यामि। तदा सः भारतीय परम्परानुयायी अवश्यंअङ्गी करिष्यति मदीया कामनां। तदा त्वं तं विजेष्यसि।

अलक्ष्येन्द्रः — साधु भावितं त्वया एहि एकं चुम्बनं देहि। (इति शनैः शनैः द्वावपि सन्निहितौ भवतः)

(यवनिका पतति)

* * *

षष्ठं दृश्यम्

(तारा-पुरुषोत्तमौ संलपन्तौ आस्तां, तारा वस्त्र ग्रन्थिनासह भूमौ उपविष्टा अस्ति। पुरुषोत्तमः इतस्ततः चलन् आलोचना परः आस्ते)

पुरुषोत्तमः — पुत्रि तारे त्वया साधु समुदीरितम्। अवश्यं ते भ्राता युद्धे मरणं प्राप्स्यति। त्वमेव जयशालिनी भविष्यसि। अस्मि सदृशानां अस्ति त्वात् भारतं सर्वदा सङ्कटे पतितं भवति। देशद्रोहिणः अस्मदीय देशवासिनः एव। पराः यदा योद्धुं समायान्ति तदा ते अस्मद्वेशीयानां ऐक्यताभावं प्रजनयन्ति। तस्मात् तदा तदा पराणां चमूधाटी भारत हिताय हेतुः भवति।

तारा — महाराज अहमपि भवतां सेनायां प्रविश्य सैनिकानां हितोपदेशं कुर्यां, क्षत गात्राणां उपचारादिकं करिष्ये। तादृशि कर्मणि मां आदिशन्तु भवन्तः।

पुरुषोत्तमः — पुत्रि, अहं सुप्रीतः सुप्रसन्नोऽस्मि, त्वदीय भावनाया। त्वं कुत्रापि मा गच्छ। पुरुषोत्तमे जीवतिसति नारीणां युद्ध प्रवेशः न भवति। ये पुरुषाः वेषभूषादिभिः रथ्यांसु हिण्डमानाः सन्ति तान् सर्वान् अहं युद्धे आनेतुं इच्छामि। किन्तु भावदृशीनां भगिनीनां युद्ध भूमि प्रवेशः मा भवतु। पुरुषाणां अभावे स्त्रीणां युद्धभूमि प्रवेशः अनिवार्यः भवति, नत्वन्यथा। त्वं अत्रैव ससुखं अन्तःपुरे निवस। अपिच करणीयानि अनेकानि सन्ति तानि कुरुष्व। गच्छ पुत्रि अन्तः गच्छ। (तारा अन्तः गच्छति)

दौवारिकः — (प्रविश्य नमस्कृत्य) अयि महाराज कापि सुन्दरी रजनी नाम्नो भवन्तं द्रष्टुं द्वारि तिष्ठति।

पुरुषोत्तमः — तां अनुपदं प्रवेशय, गच्छ।

दौवारिकः — यथाज्ञापयति देवः। (इति नमस्कृत्य गच्छति)

(ततः प्रविशति रजनी)

रजनी — (महाराज प्रणमामि। (इति यूनानि पद्धत्या प्रणमिति)

पुरुषोत्तमः — सुस्वागतं भगिनी।

रजनी — (चकिता) धन्यास्मि महाराज।

पुरुषोत्तमः — काऽसि वासु।

रजनी — अहं पारसीका अस्मि।

पुरुषोत्तमः — तव नाम किम् ?

रजनी — मम नाम रजनी।

पुरुषोत्तमः — किमर्थमागतासि ?

रजनी — महाराजैस्साकं किंचित् भाषितुं समागतास्मि।

पुरुषोत्तमः — भाषस्व भगिनि।

रजनी — महाराज अद्य पौर्णिमायां रक्षाबन्धन सुमुहूर्तः भवति।

पुरुषोत्तमः — हां भवति।

रजनी — अस्मिन् दिव्य महोत्सवे अहं एकाकिनी निवसामि।

पुरुषोत्तमः — कथं त्वं एकाकिनी ?

रजनी — पितरौ स्तः। किन्तु भ्रातरः न सन्ति।

पुरुषोत्तमः — भारतवर्षे सर्वेपि ते भ्रातरः एव।

रजनी — सर्वे भ्रातरः कामनां पूरयितुं न शक्ताः।

पुरुषोत्तमः — का ते कामना।

रजनी — अहं वः रक्षाबन्धनं विदधातुं समुत्सुकास्मि।

पुरुषोत्तमः — अवश्यं अहं मम भारत राष्ट्रे भातृहीनायाः एकस्याः युवत्याः भ्राता भविष्यामि।

रजनी — भवन्तः राजानः मे भ्राता भवितुं उद्युक्ताः, का भवतां विशाल भावना।

पुरुषोत्तमः — अहं प्रजारक्षकः। किं नाहं शक्तः भविष्यामि एकां युवतीं रक्षयितुं।

रजनी — भवन्तः नूनं पुरुषोत्तमाः। युष्मदीय नाम सत्यं सार्थकं भवति।

पुरुषोत्तमः — एहि भगिनि रक्षां बधान। (इति दक्षिण हस्तं प्रसारयति)

रजनी — (राज्ञः समीपमागत्य रक्षां बध्नाति)

पुरुषोत्तमः — भगिनि गृहाण इदं सुवर्णं कङ्कणम्। (इति हस्तात् सुवर्णं कङ्कणं अपनीय दित्सति)

रजनी — महाराज न मह्यं रोचते धनकनकवाहन वस्तुचयम्।

पुरुषोत्तमः — भगिनि किं ते रोचते।

रजनी — भवन्तः संग्रामे भीमसदृशाः वः न कोऽपि जेष्यति। भवतां समक्षं सर्वेऽपि मूषक प्रायाः भवन्ति।

पुरुषोत्तमः — कथनीयं किं विद्यते अनुपदं कथय।

रजनी — महाराज अहं प्रष्टुं भीताऽस्मि।

पुरुषोत्तमः — महाराजानां तव भ्रातृणां समक्षं भीतिः कुतः। अनुपदमेव निस्संशयं पृच्छ।

रजनी — महाराज, अलक्ष्येन्द्रः मे भवितव्यः पतिः। तं संग्रामे भवान् रक्षतु। इमां भगिनीं सौभाग्यवतीं करोतु इति मे अभ्यर्थना।

पुरुषोत्तमः — भगिनि, एतादृशी ते कामना इति नाहं जाने। अहं मम देश सुखाय स्नेहं, दयां, सौख्यं च लोकस्य आराधनाय संत्यक्ष्यामि। अधुना त्वदीया कामना देशस्य अहिता भविष्यति। सर्वं देशः अन्याक्रान्तः भविष्यति। अहं कथं देशं रक्षयिष्यामि।

रजनी — भवन्तः राजानः किमपि कर्तुं सक्षयाः, अहं इयन्तं याचे मे सौभाग्यं रक्षन्तु इति।

पुरुषोत्तमः — भगिनि मे मनः द्विधा विभक्तम्। इतः देशरक्षणं, अन्यतः भगिनी संरक्षणम्। देशरक्षणं बलवत्तरं भाति भगिनी रक्षणा पेक्षया।

रजनी — अद्य रक्षाबन्धन सुमूहूर्तः। यदि एतस्य रक्षाबन्धन समयस्य मूल्यं नास्ति, तर्हि त्वां देशीयाः परम्परा नाशकं मन्वते। देशे रक्षावन्धन महोत्सवः स्थगितः भविष्यति।

पुरुषोत्तमः — भगिनि, त्वं मा विचारय अस्मिन् समये अहं देशं अपि च भगिनीं त्वां रक्षिष्यामि। मा शुचः गच्छ त्वम्।

रजनी — महाराज भवन्तः पुरुषोत्तमाः, भवतां कीर्तिः आचन्द्र तारार्कं वर्तिष्यति सर्वं प्रपञ्चे। अहं धन्यास्मि। (इति नमस्कृत्य गच्छति)

पुरुषोत्तमः — अहो विपदि विपद् सुखे सुखं अनुसरतःइति लोकोक्तिः सत्यमेव अत्र मया दृष्टम्। धर्मो रक्षति रक्षितः। (इति अन्तः गच्छति)

(यवनिका पतति)

* * *

सप्तमं दृश्यम्

(नेपथ्ये चमूचालनं भवति। सैनिकाः संग्राम गेयं गायन्ति)

गीतम् (भूपाली रागे)

जयत जयत जननीरक्षणदीक्षित भारतयोधाः
शात्रवभूमिजभञ्जन प्रलयप्रभञ्जन भारतवीराः ॥ध्रु.॥

परनगहृदयविदारण भीषणकुलिशाकृति योधाः
कुरुत कुरुत देशं स्वर्गसमानं भारतजननी पुत्राः १

अरिजनदहन विरुपाक्षेक्षणकुहर धनञ्जयरुपाः
समराङ्गण पावकतापन द्विगुणीकृतवर्णं सुवर्णाकाराः २

पुष्करावर्तक घनगर्जननिस्वन प्रतिरव बिभीषिकाः
प्रलयसन्ध्या निटलेक्षण ताण्डवपदघट्टन शब्दसमीराः ३

आशुगवैरि सदाशन वासुकिपन्नग भीषणफूत्कारकाराः
परजनपन्नगखण्डन कान्चनपक्षोल्लसितोद्धत गारुत्मतरुपां ४

महिषासुरमर्दिनि भयदकपर्दिनि करतल खरकरवालाकाराः
रणभुवि शत्रुध्वंसनयाम्य भयङ्कर निर्दयकिङ्कर तुल्याः ५

हरहर भंभं घोषण जननीरञ्जन शात्रवभन्जन निरताः
स्मरहर पुरहर शङ्करकरतल राजित भव्यपिनाकाकाराः ६

परिपन्थिसुमस्तक कन्दुक रुधिराणंवखेलन चन्चलविक्रान्ताः
आसेतुहिमाचल धरणीतल भावोद्वेगोद्वेल्लित कल्लोलाकाराः ७

(गीतान्ते नेपथ्ये कल्लोलः समरदुन्दिभिनादाः भवन्ति, जहि, मारय, ताडय, पातय, शूलय इति शब्दाः श्रूयन्ते, बहुविध क्रन्दनैः आक्रोशाः श्रूयन्ते)

(पुरुषोत्तमः सिंहासने उपविशति। मन्त्रिवर्यः अन्ये राजानः तत्रोपविशन्ति। सायुध रक्षकाः शृङ्खलाबद्धं अलक्ष्येन्द्रं आनीय पुरुषोत्तमस्य समक्षं स्थापयन्ति)

पुरुषोत्तमः — अयि भटाः जगज्जेतारं अलक्ष्येन्द्रं निश्शृङ्खलं कुवन्तु। (भटाः तथा कुर्वन्ति) यूयं सर्वे गच्छथ। (सर्वे गच्छन्ति) बन्धो अलक्ष्येन्द्र उपविशतु भवान्। (इति आसनं दर्शयति, अलक्ष्येन्द्रः उपविशति)

अयि अलक्ष्येन्द्र भारतं जेतुं दुष्करमिति अधुना भवता अवगतं स्यात् इति मे प्रश्नः।

अलक्ष्येन्द्रः — महाराज पुरुषोत्तम, मे शक्तिः अनन्ता, अहं ग्रीस देशादारभ्य भारतपर्यन्तं सर्वत्र जयलक्ष्मी समालिङ्गितः अभवम्। किन्तु भारते तद् व्यतिरिक्तं जातम्।

पुरुषोत्तमः — अलक्ष्येन्द्र, भारतीयाः योद्धारः, वीराः, शूराः, दयान्तरङ्गाश्च। प्रथम कबळे मक्षिकापातः आसीत्। भवान् मया निगृहीतोऽसि न मारितोऽसि जानासि किं अत्र हेतुः कः।

अलक्ष्येन्द्रः — भवान् मां मारयितुं अशक्तो जातः।

पुरुषोत्तमः — भवान् निगृहीतोऽपि निरस्त गर्वीन जातः। अलक्ष्येन्द्र, त्वं न जानासि तव रक्षणाय कारणं किमिति।

अलक्ष्येन्द्रः — भवान् कारणं आरोपयति।

पुरुषोत्तमः — भवता अहंभावेन भण्यते, किन्तु न वीरोचित रूपेण।

अलक्ष्येन्द्रः — कारणं किमिति भवतां आरोपः।

पुरुषोत्तमः — भवतः प्रेमिका रजनीं मम सकाशं आगत्य मम हस्ते रक्षाबन्धनं विधाय, भवन्तं न हन्तुं वरमभिलषितवती आसीत्। अहं दत्त-वचनः अभवम्। पश्येदं रक्षाबन्धनम्। (इति हस्तमुद्यम्य रक्षाबन्धनं दर्शयति)

अलक्ष्येन्द्रः — एतस्मात् कारणात् भवान् मां न हतवानस्ति।

पुरुषोत्तमः — हा सत्यमेव। भवान् चिन्तयतु किमर्थं ग्रीस् देशात् अत्रागतवान् इति। वयं न कदापि भारतदेशं विहाय अन्यदेशाक्रमणे उद्यताः दत्तचित्ताः अभवाम। किमर्थं एतादृशी भावना भारतीयेतराणाम्? इदं भारतं जेतुं सुकरं न भवति। मया त्वं निर्जितोऽसि किंतु न मारितोऽसि। यदि त्वं पुनः मया सह योत्स्यसि, तव मरणमेव शरण्यं भवति। यदि अहं भवता निर्जितः भवेयम् तदा भारताक्रमणं ते असम्भवं भविष्यति। सर्वत्र देशे विक्रमसिंहाः राजानः बहवः सन्ति। ते सर्वेऽपि परवीरभयङ्कराः। यदि त्वं तैस्साकं योद्धुं प्रयतिष्यसे तर्हि तव अस्तित्वस्य संशयः भविता। तस्मात् भवान् अनुपदमेव भारतं संत्यज्य तव जन्मभूमिं प्रति निवर्तस्व प्रियया रजन्यासा-कम्। मा भवतु अत्याशावान्। अत्याशा विनाशाय कारणं भवति।

अलक्ष्येन्द्रः — महाराज पुरुषोत्तम भवतां स्नेहेन महापुरुष लक्षणं अद्य मया अवगतम्। भारतदेशः भूतलस्वर्गः। भवान् देवेन्द्रः। मे गर्वभङ्गः संजातः। मे कामना कुण्ठिता आसीत्। नाहं निवसेयमत्र। मे अनुचराः निहताः अत्र महति संपराये। किं अनया जैत्रयात्रया प्रयोजनम्। मम जीवने अद्यैव प्रथमतः एकं महापुरुषं अपश्यम्। भारतमिदं महापुरुषाणां आयतनम्। सत्यमेव एतादृश महापुरुषैः सर्वत्र भारते भवितव्यम्। मम भारते एकः सुहृत् विद्यते। एहि राजन् एहि, मे सौहार्दं पूर्णमालिङ्गनं ददातु भवान्।

(इति हस्तौ प्रसारयति)

पुरुषोत्तमः — (हस्तौ प्रसार्य आगत्य तमालिङ्गति) अलक्ष्येन्द्र भवान् अधुना मे आप्तमित्रं जातः।

अलक्ष्येन्द्रः — महाराज शत्रुः अपि भारतवर्षे स्वागतं प्राप्नोति, परमानन्दं च अनुभवति। अहं मे मातृभूमिं गत्वा भारत देशोत्कर्षं सर्वेभ्यः जनेभ्यः कथारूपेण प्रवक्ष्यामि नमोवः।

पुरुषोत्तमः — मे सुहृद् अलक्ष्येन्द्र, तव समस्त सन्मङ्गलानि भवन्तु। सुखेन ते बन्धुजनं समागच्छतु भवान्। (इति हस्तमुद्यम्य आशिषः ददाति)

अलक्ष्येन्द्रः — (तथैव हस्तमुद्यम्य प्रयाति)

(नेपथ्ये)

"सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु, सर्वे सन्तु निरामयाः।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु। माकश्चित् दुःखितो भवेत्॥"

(यवनिका पतति)

* * *

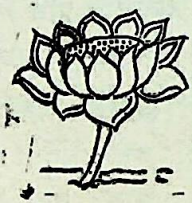

पण्डित : ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्.ए.

जन्म : १० ऑगस्ट १९३०

तेलुगु-संस्कृत भाषाद्वय क्षेत्रे प्रथितयशाः कविः नाटककारश्च ।

प्रकाशितानि संस्कृत काव्यानि

१) ललित गीता लहरी (गेय गीत संग्रहः)
२) यशोधरा महाकाव्यम्(अखिल भारतीय कालीदास पुरस्कारेण-सन्मानितम्)
३) अक्षय गीत रामायणम्(सप्तपदी)
४) कच-देवयानीयम् (नाटकम्)
५) श्रावणम् (नाटकम्)
६) पारीक्षितम् (नाटकम्)
७) नर्तनशाला (नाटकम्)
८) वज्रं वज्रेण भिद्यते (नाटकम्)
९) प्रबोधनम् (नाटकम्)
१०) गुरुदक्षिणा (नाटकम्)
११) उत्तर-गोग्रहणम्(नाटकम्)
१२) स्वप्नानिरुद्धम(नाटकम्)
१३) इन्द्राय-स्वाहा (नाटकम्)
१४) धनुर्भङ्गम् (नाटकम्)
१५) भीष्म प्रतिज्ञा (नाटकम्)
१६) सावित्री (नाटकम्)
१७) काव्यावतरणम् (नाटकम्)
१८) रक्षा बन्धनम् (नाटकम्)

प्रकाशनोन्मख साहित्यम्

१) प्रतापराणायनम् (महाकाव्यम्)
२) ते हि नो दिवसां गताः (आत्मचरितम्)
३) सौन्दर्य मीमांसा
४) विश्वनाथ कविता (तेलुगु)
5) Pen-Flowers (English Poetry)

भाषाधिकारी (तेलुगु) भाषासंचालनालयः
विभागीय-कार्यालयः न्यू सेण्ट्रल बिल्डिङ्ग (द्वितीय-भूमिका)
पुण्यपत्तनम् महाराष्ट्र–भारत ४११ ००१.